

YAZINSAL METİNLERDE DİL BİLGİSEL ZAMAN İŞARETLEYİCİLERİ ÜZERİNE*

Hasene AYDIN**

Geliş Tarihi: Kasım, 2016

Kabul Tarihi: Aralık, 2016

Öz

Oktay Akbal'ın öykülerinin derlem olarak kullanıldığı bu çalışma, yazınsal metinlerde dil bilgisel açıdan zaman incelemesi nasıl yapılmalıdır, sorusuna cevap aramak üzere dil bilgisel zaman işaretleyicilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Gerçek zamanın dil birimleriyle kodlanmasını ifade eden dil bilgisel zaman, sadece ekler ve belirteçlerle işaretlenmeyen karmaşık ve bütünsel bir düzeneğe sahiptir. Yetkin bir zaman incelemesi için değerlendirilmesi gereken dil bilgisel zaman işaretleyicileri, çalışmada şöyle belirlenmiştir: zaman ekleri ve zaman ekleriyle kurulu yapılar, zaman belirteçleri, zamanla ilgili bilgi veren diğer dil birimleri, dil dışı göndergeler, metin içi bağlamdan elde edilen ipuçları, metinler arası ilişkiler. Zaman belirleyen bu unsurların bütüncül bir yaklaşımla, birbirleriyle kurdukları ilişkiler çerçevesinde değerlendirilmesi ve zaman konusuna cümle üstü birim düzeyinde yaklaşılması gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Zaman, dil bilgisel zaman, dil bilgisel zaman işaretleyicileri, zaman incelemesi, Oktay Akbal.

ABOUT THE TENSE MARKERS IN LITERARY TEXTS

Abstract

This study which Oktay Akbal's stories were used as corpus in aims to evaluate tense markers to look for answers to the question that how to be done time analysing from a grammatical point of view in literary texts.

The tense which points out that the encoding of time with language units has a complete and complex mechanism that is not marked with suffixes and adverbs only. The tense markers which are required to be evaluated for a competent tense analysing are determined as follows in the study: tense suffixes and structures that are formed with tense suffixes, adverbs of time, other language units about the time, non-linguistic references, clues that are obtained from text context, intertextual relationships. It is need to be evaluated these elements that determine the tense with an integrated approach and within the scope of the relations they have established with each other and also be approached to tense topic at a level of major unit than sentence.

Keywords: Time, tense, tense markers, time analysing, Oktay Akbal.

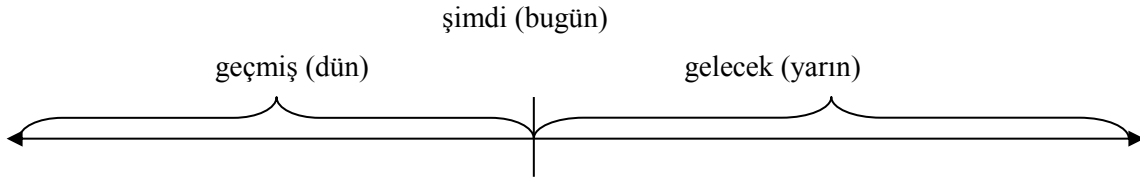
* Bu makale, yazarın 2016 yılında Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen "Türkiye Türkçesinde Dil Bilgisel Zaman -Oktay Akbal Öyküleri Örneği-" başlıklı doktora tezinden yararlanılarak üretilmiştir.

**Arş. Gör. Dr.; Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hasenek@uludag.edu.tr

1. Zaman Kavramı ve Dil Bilgisel Zaman

İnsanın gerçek hayatta yaşadığı zaman, araştırmacılar tarafından “fiziksel zaman”, “gerçek zaman”, “ontolojik zaman” gibi terimlerle verilir. Değişimlerle birlikte geleceğe doğru sürekli bir akış hâlinde olan fiziksel zaman, insan tarafından anlaşılabilir için sınırlandırılmış ve bölümlenmiştir. Zaman felsefesiyle ilgili olarak kendinden sonraki filozoflara ilham veren Aristo, zamanı “şimdi” noktasını temel alarak incelemektedir (Topakkaya, 2012: 224-225). Bu anlayış, daha sonraki çalışmalara yön vermiş ve zaman; çoğunlukla, geçmiş-şimdi-gelecek bağlamında dilimlere ayrılmıştır.¹ Buna karşılık bir de gerçek zamanın dilde var oluşunu, dil içinde gösterimini, sembolleştirilmesini ifade eden “dil bilgisel zaman”dan söz edilir. Buna göre zaman kavramı, iki boyutta değerlendirilmelidir: 1. fiziksel-gerçek zaman, 2. Dil bilgisel zaman.

Aksan (2003: 68), dil bilgisel zamanı “(...) gösterici bir ulam olan zaman (tense) sözcüde belirtilen oluş anının, konuşanın konuşma anına bağlanmasıdır” biçiminde tanımlar. Buna göre dil bilgisel zaman, geçmişten geleceğe uzanan bir zaman çizgisi üzerinde “şimdi” yani konuşma zamanının odak noktası alındığı ve bu noktada gerçekleşenleri, bunun öncesinde olanları ya da sonrasında olacakları kodlayan dil birimlerini kapsayan bir kavramdır. “Şimdi”nin öncesi, “geçmiş”i; sonrasıysa “gelecek”i verir:

Fiziksel zamanı dil aracılığıyla somutlaştırmaya yarayan dil bilgisel zaman işaretleyicileri, her dilin kendi kuralları çerçevesinde belirlenmektedir. Bu çalışmada da Oktay Akbal’ın öykülerinde zamanın dil bilgisel olarak nasıl kodlandığı incelenerek yazınsal metinlerde zaman sunumunun soyuttan somuta geçişini izlemek hedeflenmiştir.²

2. Yazınsal Metinlerde Dil Bilgisel Zaman İşaretleyicileri Nelerdir ve Zaman İncelemesi Nasıl Yapılmalıdır?

Malkoç (2011: 1077), Comrie’nin (1985: 9) dil bilgisel zamanla ilgili olarak yaptığı “Tense is grammaticalised expression of location in time” şeklindeki tanımın tercümesini “Fiil zaman, bir olayın fiziksel zaman içerisinde konuşlandırılmış gramatikal ifadedir” biçiminde

¹ Geleneksel olarak yapılan bu üçlü sınıflandırmaya Türkiye Türkçesinde dördüncü bir dilim daha eklenmiştir: geniş zaman. Ancak Türkiye Türkçesine yönelik çalışmalarda farklı görüşlere de rastlanmaktadır. Çetintaş Yıldırım (2011), Uzun (1998) gibi kimi araştırmacılar tarafından geçmiş ve geçmiş dışı olarak iki zaman algısının kabul edildiği görülür. Turan da geniş ve geçmiş olmak üzere iki zaman olduğunu söyler (2013: 134). Üstünova ise şimdiki zamanın anlık oluşundan, geçmişle gelecek arasında bir köprü işlevi üstlendiğinden dolayı, sadece geçmiş ve gelecek zamanın varlığının düşünülebileceğini ifade eder (2005: 188).

² Bu çalışmada “somut” belirli, net; “soyut” belirsiz, net olmayan anlamlarında kullanılmıştır.

verir ve “gramatikal” ifadesini “(...) gramatikalleştirme, yani fiil ilgili dilde morfolojik olarak çekime uğramalı; ikincisi ise fiil çekimi mecburi olmalıdır” diyerek yorumlar. Türkiye Türkçesiyle ilgili dil bilgisi kitaplarında ve geleneksel dil bilgisi anlayışıyla yapılan çalışmalarda da zaman, eylem çekimi içinde ele alınmış ve zaman / kip eklerine bağlanmış bir konudur.³ Ancak bugün, zaman konusu incelenirken geleneksel dil bilgisinde olduğu üzere sadece eklerin ele alınmasının yetmediği, zamanın geniş bir konu olduğu, pek çok araştırmacı tarafından dile getirilmektedir.⁴

Yazınsal metinlerde dil bilgisel zaman incelemesi yaparken sadece cümledeki zaman eklerine bakmak yetmediği gibi zamanın cümle düzeyinde ele alınması da sağlıklı bir çözümlene için yeterli olmamaktadır. Çünkü bir metni ya da söylemi ortaya çıkaran cümleler ve cümle toplulukları, bağımsız parçalar değildir; bunlar, bir araya gelerek söylem bütünü oluşturur. Dolayısıyla her dil birimi, ait olduğu bütün yani bağlam içinde değerlendirilmeli; zaman incelemesi, cümle üstü birimler çerçevesinde yapılmalı; zaman ekleriyle birlikte eylemlerin kılını ve anlam özellikleri, görünüş, kiplik gibi konular; zaman belirteçleri, zaman bildiren diğer dil birimleri, dil dışı göndergeler, metin bağlamı, metinler arası ilişkiler gibi pek çok unsur da göz önünde bulundurulmalıdır. Dil bilgisel zaman, her ne kadar eklerle sunulan

³Buna göre eylem kipleri, genel olarak “bildirme kipleri / haber kipleri / asıl zaman kipleri / birincil zaman ardılları” ve “tasarlama kipleri / dilek kipleri / uyarı kipleri / istem ardılları / isteme kipleri” olarak iki grupta ele alınır. Tasarlama kipleri içinde değerlendirilen şart (-{sA}), istek (-{A}, -{AyIm}, -{Allm}) [-{AyIm} ve -{Allm} ekleri, araştırmacılar tarafından emir kipi ve istek kipi içinde değerlendirilebilmektedir. Konuyla ilgili tartışmalar ve farklı görüşler için bk. Ercilasun, 2011: 61-66; Türkyılmaz, 1999: 15-18; Korkmaz, 2003: 648-652; Ergin, 2002: 305-308.], gereklilik (-{mAlI}) ve emir şekilleri (-{Ø}, -{sIn}, -{In} / -{InIz}, -{sInIAr}); zaman göstermeyip tarz (emir, gereklilik, niyet, istek, koşul vb.) bildiren biçimler olarak verilirken [Korkmaz (2003: 647), Gencan (2001: 325), Üstünova (2004: 683), Şahin (2003: 167), Banguoğlu (2007: 443), Türkyılmaz (1999: 10) gibi bazı araştırmacılar, bunlarda dolaylı ya da belirsiz olarak gelecek zaman, şimdiki zaman ya da geçmiş zaman anlamı olduğunu ifade eder.] bildirme kipleri, zaman gösteren asıl şekiller olarak değerlendirilir ve bu kipler içinde belirli eklerle ifade edilen duyulan / öğrenilen / belirsiz geçmiş zaman (-{mIş}), görülen / bilinen / belirli geçmiş zaman (-{DI}), gelecek zaman (-{AcAK}), şimdiki zaman (-{yor}) ve geniş zaman (-{r} / -{(Dr} / -{(A)r}) olmak üzere beş zamandan söz edilir. (Ergin, 2002: 288-289; Korkmaz, 2003: 569, 570, 583, 584; Bilgegil, 2014: 239-245; Eker, 2003: 299; Adalı, 2004: 46-47; Hengirmen, 1997: 218; Ediskun, 2003: 174; Koç, 1996: 71; Türkyılmaz, 1999: 8; Yaman, 1999: 23-25; Atabay vd., 1983: 239-249; Banguoğlu, 2007: 442-445 vb.). Bu zamanlara ait eklerin ait oldukları ulamın dışına çıkıp farklı bir zamana gönderme yaptığı durumlarda “zaman kayması”, “işlev değişmesi”, “anlam kayması” gibi terimlerle ifade edilmekte (Yaman, 1999: 31; Acarlar, 1969: 250-254; Dizdaroğlu, 1976: 178; Gencan, 2001: 407; Koç, 1996: 260) ya da bu durum, “görünüş” kavramıyla açıklanmaya çalışılmaktadır (Dilâçar, 1974: 164-165; Korkmaz, 2003: 576-583). Bildirme ve tasarlama kiplerinden sonra dil bilgisi kitaplarında birden fazla zaman ekinin bir araya geldiği durumlarda hikâye, rivayet ve şart olmak üzere birleşik çekimden söz edilir (Korkmaz, 2003: 730; Ediskun, 2003: 195; Gencan, 2001: 384; Hengirmen, 1997: 229; Koç, 1996: 247; Kutluk vd., 1983: 235 vb.). İ- ek eyleminden sonra iki ekin bir araya geldiği durumlarda katmerli birleşik çekim olarak ele alınmış ve hikâye ve rivayetin şartı biçiminde değerlendirilmiştir (Ergin, 2002: 328; Gencan, 2001: 389; Bilgegil, 2014: 247; Korkmaz 2003: 776-780; Ediskun, 2003: 211-218 vb.). Ek eylem konusu altında adların i- eylemiyle yüklem olma koşulları değerlendirilirken ek eyleme getirilen zaman ekleriyle ad cümlelerinde zamanın da incelenmiş olduğu düşünülmektedir.

⁴Günay, anlatıdaki zamanların sadece eylemlerle belirtildiğini, zaman belirteçlerinin de önemli göstergeler olduğunu ifade eder (2007: 10). Çetintaş Yıldırım’a göre de dil bilgisel zaman; zaman-görünüş-kip işaretleyicileri, belirteçler ve bağlayıcılar gibi pek çok dil birimiyle belirlenmektedir (2011: 19). Günay da çekimli bir eylemin zamanını belirleyen unsurları eylemin kılını ve görünüş özellikleri, sıfat ve zamirlerin cümleye anlamsal katkıları, edimbilimsel etkenler, bağlam ve metin türleri olarak sıralar (2012: 299). Akçataş, zaman çözümlemesinin cümle boyutunda olması gerektiğini; ekler dışında isimler, fiiller, sıfatlar, zarflar, olumsuzluk edatı, isim tamlamaları, edat grupları gibi diğer dil birimlerinin, ayrıca kılını ve görünüş kavramlarının incelenme zorunluluğunu dile getirir (2015: 69).

zaman kavramı olarak anlaşılrsa da ekler, zaman kavramını net biçimde anlatmak için her zaman yeterli olamamakta; bunların soyut şekilde sunduğu zaman anlamı, daha büyük bağlamlar, metin, metinler arası ilişkiler gibi bütünlerde netleşmektedir.

Bu çalışmada yazınsal metinlerde zaman bilgisi veren unsurlar, dil bilgisel zaman işaretleyicileri olarak şu başlıklar hâlinde belirlenmiştir:

1. Zaman ekleri ve zaman ekleriyle kurulu yapılar
2. Zaman belirteçleri
3. Zamanla ilgili bilgi veren diğer dil birimleri
4. Dil dışı göndergeler
5. Metin içi bağlam
6. Metinler arası ilişkiler.

2.1. Zaman Ekleri ve Zaman Ekleriyle Kurulu Yapılar

Türkçede her eylemin / durumun / oluşun bir yapıma, olma zamanı vardır. Eylem kökü ve gövdelerindeki bu soyut ve sınırsız zaman, zaman ekleri sayesinde biraz daha netleşir. Dolayısıyla zaman ekleri, hareket ve durumların gerçekleşme / olma zamanlarını bildiren, bunları zaman çizgisi üzerinde bir noktaya yerleştiren biçim birimleridir.

Türkçede gösterenleri aynı, gösterilenleri farklı dil birimlerinin oluşu, aynı ekin farklı bağlamlarda farklı zamanları anlatabilmesini sağlar. Örneğin -{yor} eki, “Yağmur yağıyor iskelenin rıhtım taşlarına” (Akbal, 1973: 87) cümlesinde şimdiki zamana; “Her sabah vapurda yüzlere bakıyorum bakmıyor görünüp” (Akbal, 1973: 107) cümlesinde geniş zamana; “Olsun, öbür gün dönüyoruz nasıl olsa” (Akbal, 1988: 41) cümlesinde gelecek zamana; “Tarlalar başladı. Hafif bir yağmur camlara düşüyor” (Akbal, 1954: 7-18) cümlesindeyse geçmişte şimdiki zamana gönderme yapmaktadır. O zaman ekler, bağlam içinde üstlendiği işlevlerine göre ait olduğu zaman ulamına dâhil edilmelidir. Yani Türkçede örneğin bir -{yor} eki olmalı; bu ek, geniş zaman bildiriyorsa geniş zaman eki, gelecek zaman anlatıyorsa gelecek zaman eki, şimdiki zamana gönderme yapıyorsa şimdiki zaman eki olarak adlandırılmalıdır. Böylece biçimleri aynı, işlevleri farklı ekler ortaya çıkmış olur.

Dil bilgisinde tasarlama kipleri içinde değerlendirilen -{A}, -{AyIm}, -{Allm}, -{mAll}, -{sA}, -{Ø}, -{sIn}, -{In}, -{InIz}, -{sInIAr} ekleri; zorunluluk, istek, emir, rica, yasak, tahmin, olasılık, koşul gibi anlam özelliklerini yansıtma ve yanıtma işlevlerinin yanı sıra bağlam içinde çeşitli zamanlara da dikkat çeker. “Yarın yenilerini almalı” (Akbal, 1973: 102) cümlesinde -

{mAll} ekiyle gelecekte zorunluluk anlamı; “Gündelik yaşam nedir? Koşuşma, didişme, çalışma, bir dışlinin sürekli dönüşü... Sabah kalk-Ø, sokağa fırla-Ø, taşıtlar, kalabalıklar, ana cadde, bir işyeri, bir masa, bir tezgâh, kâğıtlar, bilmem neler”⁵ (Akbal, 1979: 58) örneğinde -{Ø} ekiyle her gün yapılan hareketler anlatıldığı için geniş zaman anlamı; “Bir sigara içmek istiyorum, yok. Kimseler de yok sağda solda. Varsın olmasın sigaram, bakarım ben de denize, İstinye sularına” (Akbal, 1973: 10) ifadesinde -{sIn} ekiyle şimdiki zamanda umursamazlık; olay zamanı odaklı ve geçmiş zamana gönderme yapan “Oturalım mı şuraya? Vapur kalkmıştı. Tenhaydı güverte” (Akbal, 1954: 8) örneğindeyse -{Allm} ekiyle geçmiş içinde geleceğe yönelik öneri anlamının verildiği görülür. Bu nedenle zaman incelemesi yapılırken bunlara da zaman anlatan ekler içinde yer verilmelidir.

Birden fazla zaman ekinin bir araya gelerek oluşturduğu -{DIydI}, -{yordu}, -{AcAkmİş}, -{mAllIydI} gibi birleşik ek yapılarında zaman anlatımının çeşitlendiği dikkat çeker. “Yıllarca onu ölü belledikti biz eski arkadaşları” (Akbal, 1973: 35) örneğinde -{DIydI} ekiyle geçmiş içinde bir atıf noktasından önce gerçekleşen bir eylemin anlatıldığı ve uzak geçmişin anımsatıldığı; “Oturup sayfalar, sayfalar doldurmalıydım” (Akbal, 1949: 26) cümlesinde -{mAllIydI} ekiyle geçmiş içinde gelecekte gerçekleşmesi gerekli olan, yapılması zorunlu görülen bir hareketin, isteğin sunulduğu; “Yağmur yağyordu durdu işte” (Akbal, 1988: 59) örneğinde geçmiş zamana ait bir atıf noktasına göre devam eden bir eylemin anlatıldığı anlaşılmaktadır. “Hani insanlar bir daha dünyaya gelirlerse insan dışı bir yaratık olacaklarmış” (TÖ, Akşam Kuşları, s. 78) cümlesindeyse -{AcAkmİş} yapısıyla geleceğe yönelik bir ifadenin aktarımı söz konusudur. Daha önce biri vericiye, “Hani insanlar bir daha dünyaya gelirlerse insan dışı bir yaratık olacaklar” demiştir. Verici de bunu -{mİş} ekini kullanarak aktarmaktadır.

Bunlardan başka yine zaman anlatımını renklendiren, zaman ekleriyle kurulu “-{mİş} bulundu”, “-{mAz} oldu”, “...-{DI} ...-{AcAK}”, “-{yor} olmalı”, “-{mAyA} koyuldu”, “-{AcAK} gibi”, “...-{sAydI} ...-{AcAktI}”, “-{mAK} üzere + (i-) + -{DI}” gibi yapılar da zaman ekleriyle kurulu yapılar olarak değerlendirilmelidir. Çünkü “Ahmet en gerideydi. Ne olduysa öne ben geçmiş bulundum. Oysa içim titriyordu” (Akbal, 1998: 75) örneğinde geçmişte yapılan bir eylemden duyulan pişmanlık; “Beni parmaklıkların ardından seyrediyor olmalı” (Akbal, 1988: 43) cümlesinde konuşma zamanında devam eden bir eylemin gerçekleştiğinden emin olmama; “Yağmur yağdı yağacak” (Akbal, 1988: 82) örneğinde konuşma zamanına göre en yakın gelecek; “Roza gitmek üzereydi” (Akbal, 1954: 26)” cümlesinde geçmiş içindeki bir noktaya göre en yakın gelecek; “Sokağın görüntüsü değişti, gölgeler görünmez oldu” (Akbal,

⁵Derin yapıda kalan dil birimleri, koyu yazılmıştır.

2000: 84) söylemindeyse konuşma zamanından kısa bir süre önce gündeme gelen eylemin etkisinin konuşma zamanında sürdüğü anlatılmaktadır.

Zaman ekleri değerlendirilirken kılınış, görünüş, kiplik kavramlarından da yararlanmak gerekmektedir. Örneğin -{yor} ekinin, kılınış özelliği olarak bitiş bildiren bir eyleme geldiğinde gelecek zamanı anlattığı görülür (*öliyor, kaybediyoruz vb.*). “Şarkılar da değişti artık” (Akbal, 1988: 83) örneği bağlamında -{DI} eki, şimdiki zamanı anlatan bir ek olarak dikkati çekmektedir. Burada da eylemin kılınış özelliği etkili olmuştur. Örnekte “artık” sözcüğünün de desteğiyle bitiş bildiren “değiş-” eyleminin geçmişte gerçekleştiği zamana değil eylemin sonucuna yani konuşma anında geçerli olan değişik olma durumuna gönderme yapılmaktadır. “Değiş-” hareketi, geçmiş zamanda belli bir süreç içinde gerçekleşip tamamlanmıştır. “Artık”la yakın geçmişte tamamlanan bu sürecin konuşma anındaki sonucuna dikkat çekilmekte, bunun geleceğe dönük olduğunun ipucu da verilmektedir. Dolayısıyla -{DI} eki, konuşma zamanındaki duruma işaret ettiği için şimdiki zamanı anlatan ekler içinde de alınabilir.

Görünüş kavramıysa özellikle aynı zamana gönderme yapan eklerin anlamsal farklılıklarla birbirinden ayrılmasını sağlamaktadır. Örneğin -{yordu} ekiyle -{DI} ekinin işlevleri açıklanırken her ikisinin de geçmiş zamanı anlattığı söylenir; ancak aralarındaki fark, görünüş ulamıyla ilgilidir. Bağlam içinde -{DI} eki, çoğu zaman geçmişte bitmişlik anlatırken [“Elimde doğdu” (Akbal, 1969: 47).] -{yordu} eki, çoğu kez geçmişe ait bir zaman dilimi içinde süreklilik bildirir [“Şimdi sinsi sinsi yağmur yağıyordu” (Akbal, 1977: 118)].

Kiplik konusu da zaman eki tercihiinde rol oynar. Örneğin verici, geçmişteki bir olayı tutumunu yansıtabilecek biçimde sunabilir. “Sinek gelip burnuma konmaz mı? Sonra gitti defterin üstüne çıktı” (Akbal, 2000: 78) söyleminde geçmişte sineğin burna konması, vericinin şaşkınlığını, eylemin beklenmezliğini vurgulayacak biçimde “-{mAz} mI” yapısıyla verilmiştir.

Zaman, kılınış, görünüş, kiplik; kesin sınırlarla birbirinden ayıramamaktadır. Bu nedenle söz konusu konular, iç içe alınmalı; zaman eklerinin ve diğer zaman işaretleyicilerinin işlevlerini değerlendirmede göz önünde tutulmalıdır.

2.2. Zaman Belirteçleri

Zaman eklerinin somut zamanı vermede tek başına yetersiz olduğu bilinmektedir. Bu noktada zaman belirteçleri adı verilen, yüklemle zaman ilişkisine giren dil birimleri devreye girer. Korkmaz (2003: 495) tarafından “Zaman zarfları bir oluş ve kılışın zaman içindeki yerini bildiren, daha açık bir anlatımla fiillerin, sıfat-fiillerin ve zarf-fiillerin anlamlarını zaman açısından belirleyen, sınırlandıran veya kesinleştiren sözlerdir” biçiminde tanımlanan zaman belirteçleri, cümlede anlatılan soyut zamanı netleştirmeye yarayan dil birimleridir. Bu yapılar;

yüklemdeki işin, oluşun, durumun, hareketin gerçekleşme ya da yapılma zamanı, yapılma sıklığı, süresi, bitmişliği ya da bitmemişliği hakkında bilgi vererek soyut olan zaman kavramını bir derece daha netleştirmektedir.

“Ayşe, bize dün geldi”⁶ cümlesinde eylemdeki -{DI} eki, çok soyut olan geçmiş zamana gönderme yapar. “Dün” belirteci, geçmiş içinde zaman dilimini sınırlandırarak bu soyut zamanı bir ölçüde somutlaştırır. Fakat bu somutlaşma, ancak bağlamın bilinmesi, konuşma ya da yazma ortamının bir parçası olunmasıyla mümkündür. Çünkü “dün” de tek başına soyut bir dil birimidir; konuşma anı ne zamansa onun bir gün öncesini anlatır. Bu nedenle “dün”ün bildirdiği zamanın somutlaşması, netleşmesi; konuşma anının yani “bugün”ün ne zaman olduğunun bilinmesine bağlıdır. Bu bilinirse “dün” de netleşecektir. Bu örnek cümlede “dün” belirteci, “gel-” eyleminin gerçekleşme zamanını odak noktası alırken “Ayşe bize her gün geldi” cümlesindeki “her gün” belirteciyse “gel-” eyleminin geçmiş içinde yapılma sıklığı hakkında bilgi verir. “Ayşe, bize iki saatliğine geldi” biçimindeki bir başka cümlede de “iki saatliğine” belirteci, kılınış özelliği olarak bitiş bildiren “gel-” eyleminin ortaya çıkardığı durumun süresine işaret eder. “Gel-” eyleminin gerçekleşmesinin ardından bağlamdan çıkarılacak olan mekânda bir kalma, bulunma söz konusudur. Bu durumun süresi, “iki saat”tir. “Ayşe, bize sonunda geldi” cümlesindeyse “sonunda” belirteci, hareketin tamamlanmışlığı, bitmişliği hakkında bilgi vermektedir. Örnek cümlelerden de anlaşıldığı üzere bir cümlede yer alan zaman belirteçlerinin hareketin, durumun, oluşun zamanına farklı yönlerden katkıda bulunduğu görülmektedir. Kimi, zamanı odak alarak betimleme yaparken [“Sabah uyandığımda babam müjdeyi vermişti” (Akbal, 1983: 5).] kimi eylemin ya da durumun süresini [“İki yıldır sinemada çalışıyormuş” (Akbal, 1953: 22).], sıklığını [“Her yirmi dakikada bir geçer” (Akbal, 1981: 11).] ya da tamamlanmışlığını [“Bakışlarım son olarak genç kızın eline değdi” (Akbal, 1946: 29).] anlatır. Bu açıdan belirteçler de işlevlerine göre -zaman odaklı belirteçler, sıklık belirteçleri, süreç belirteçleri, tamamlama belirteçleri gibi- değerlendirilmeli ve bunların zaman anlatımına kattığı ayrıntılar incelenmelidir.⁷

Zaman belirteçleri tek bir sözcükten (*yarın, yıllarca, eskiden vb.*) oluşabileceği gibi ad tamlaması (*geceler gündüzler dolusu, haziranın ilk on günü vb.*), sıfat tamlaması (*beş saat, öbür gün vb.*), belirtisiz sıfat tamlaması (*gece vakti, pazar günü vb.*), cümle (*akşam olsun, tam geri dönüyordum vb.*), edat öbeği (*öğleye doğru, akşamlara kadar vb.*), ikileme (*sabah sabah, sonra sonra vb.*), kalıp yapı (*ikide bir, o gün bugün vb.*), ulaç öbeği (*fırsat buldukça, gün doğarken vb.*) gibi yapılar biçiminde de kullanıma çıkabilir.

⁶Kaynak gösterilmeyen cümleler, yazar tarafından oluşturulmuştur.

⁷Ayrıntılı bilgi için bk. DEMİRGÜNEŞ, S. (2008). “Türkçedeki Zaman Belirteçlerinin Sınıflaması ve Dökümü Üzerine Bir Deneme Çalışması”. *Turkish Studies*, Volume 3/2, 278-293.

Zaman eklerinin işlevlerinin bağlam içinde belirlenmesi gibi bu birimlerin görevleri de dâhil oldukları sınıf da ait oldukları yapılar içinde değerlendirilmelidir. Örneğin “henüz” belirteci, farklı cümlelerde farklı işlevlerde kullanılabilir. “Zil henüz çalınmıştır” (Akbal, 1946: 6) cümlesinde zaman odaklı belirteç olarak kullanılan birim, çok yakın bir geçmişe işaret ederken “Pencerelerden henüz birşey anlaşılmıyor” (Akbal, 1967: 72) örneğindeyse süreç bildirmekte, geçmişte başlayıp konuşma anında devam eden bir sürekliliğe işaret etmektedir. Bu da dil birimlerinin bağlam içinde ele alınmasının zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

2.3. Zamanla İlgili Bilgi Veren Diğer Dil Birimleri

Zaman belirteci olmadığı hâlde cümlede veya metinde başka görevler üstlenen bazı dil birimlerinin zamanla ilgili bilgi içerdikleri ve cümlede ya da metindeki zaman anlatımına katkıda buldukları görülebilir. Bunların bazıları, cümle içinde zaman belirteç tümleci dışında görev üstlenen sözcük ve sözcük öbeği görünümündeki diğer ögeler ya da bu ögelerin içindeki parçalarıdır. Örneğin “Eylül geldi” (Akbal, 1977: 104) cümlesinde sözcük görünümündeki “Eylül”, ad olarak kullanılmıştır ve birincil özne görevini üstlenmesine rağmen cümledeki geçmiş zaman anlatımını ayrıntılandıran bir birim olarak dikkati çeker. “Dışarda binlerce ağustos böceği yaz gecesini doldurmuş” (Akbal, 1977: 99) cümlesinde de ikincil özne görevindeki “yaz gecesini” birimi, ad değerinde belirtisiz sıfat tamlamasıdır ve cümledeki zaman anlatımını zenginleştirir, okuru geçmiş zaman içinde bir yaz gecesine götürür. “1930’ların o sayılı taşıtları biz çocukların gözünde erişilmez nesnelere” (Akbal, 1979: 10) cümlesindeyse “1930’lar” ifadesi, yüklemdeki -{DI} ekinin işaret ettiği geçmiş zamanı somutlaştıran bir veri olarak okurun karşısına çıkar. Bu birim, cümlede belirteç olmadığı gibi, tek başına herhangi bir öge görevini de üstlenmez; birincil özne (*1930’ların o sayılı taşıtları*) işlevindeki ad tamlamasının içinde ad değerinde tamlayan (*1930’ların*) olarak yer alır.

Bunların dışında metin içinde âdeta zaman belirteci gibi davranan ve başka cümleleri zaman bakımından niteleyen cümlelerin de zaman anlatımına katkıları olabilir. Örneğin,

Gecenin üçüydü. Daha doğrusu sabahın üçüydü. Meydanda tek insan bendim. Havuzun önündeki kanepelerden birine oturmıştım. İnsansız görmeye alışmadığımız kapalı durakları, dolmuş istasyonlarını, rayları, kaldırımları seyrediyordum. Kendi dışıma çıkmıştım. Islak bir kanepenin üstünde oturan garip bir adamı uzaktan seyrediyordum. Ta karşıdan. Trençkotunun yakalarını kaldırmıştı. Şapkası alnındaydı. Ayaklarını üst üste atmış herhangi bir adamdı bu (Akbal, 1958: 19).

söyleminde, metinde anlatılan olayların zamanı, ilk iki cümlede “gecenin üçü”, “sabahın üçü” ifadeleriyle saat bilgisi verilerek sunulmuştur. Bu cümleler, diğer cümlelerin zaman belirteç tümleci gibidir. Bu nedenle ayrıntılı bir zaman incelemesi için cümlelerde zaman belirteci

görevindeki yapıların yanı sıra özne, nesne, yüklem gibi öğelerin içindeki zamana yönelik dil birimleriyle diğer cümleleri zaman yönünden etkileyen cümleler de zaman incelemesinde mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

2.4. Dil Dışı Göndergeler

Çeşitli göstergelerin bir araya gelmesiyle oluşan yazınsal metinler, bu göstergelerin gönderme yaptığı birimlerin çözümlenmesiyle anlamlandırılır. Erkman Akerson ve Karakuş (1993: 110), yazın yapıtlarında kullanılan göstergelerin ancak okurun yorumuyla anlamlandırılabilceğini söyleyerek okurun, metinlerin çözümlenmesinde etkin bir rol üstlendiğine dikkat çekmektedirler. Ancak okura yol gösterecek olan, metindeki göstergelerdir. Yine de bazen bilgilerin soyut kaldığı, metin içinde kullanılan göstergelere somut bir anlam yüklenemediği görülür. Bu durumda alıcı, Kıran ve Kıran'ın (2007: 130) dış dünyadaki kişi, yer, zaman ve olayları bildiren dil birimleri olarak açıkladığı “dil dışı gönderge” terimiyle ifade edilen bilgileri devreye sokacaktır. Böylece yazınsal yapıtta geçen ve metin içindeki göstergelerle somutlaştırılıp anlamlandırılmayan konular, dış dünyada karşılıkları olan birimler değerlendirilmek suretiyle belirli kılınabilir.

Yazınsal metinlerdeki dil dışı göndergelerle zaman ekleri ve belirteçlerinin anlattığı zamanın çoğu kez daha da netleştiği görülür. Alıcı konumundaki okur; gördüklerinden, okuduklarından, yaşadıklarından elde ettiği bilgilerle, metindeki dil dışı gönderge adı verilen ipuçlarını değerlendirip zaman konusunda daha somut bilgilere ulaşabilir.

Örneğin bir defasında savaş vardı dünyada. Gazete satıcıları çığlık çığlık savaş tehlikesini bağıyorlardı. Müşteriler sessizce gazetelerini okuyorlardı. Sonra gece bastırmıştı birden. Berber ışıkları yakmıştı. Ampulün üstüne mavi bir kâğıt geçirmişlerdi. Sormuştum: ‘Neye böyle?’ Berber aynadan bana şaşarak bakmıştı: ‘Karartma yok mu beyim?’ İlk gençliğimi yaşıyordum o sıralarda (Akbal, 1958: 8).

Yukarıdaki söylemde zaman, “savaş, karartma” sözcüklerinin yardımıyla anlaşılmaktadır. Bu sözcüklerle Türkiye’de hava saldırılarına karşı karartma uygulamasının yapıldığı İkinci Dünya Savaşı yıllarına yani 1939-1945 arasına gönderme yapıldığı görülür. Böylece öykü zamanı netleşmiş olur. Bu nedenle yazınsal metinlerde zaman incelenirken dil dışı göndergeler mutlaka değerlendirilmelidir.

2.5. Metin İçi Bağlamdan Elde Edilen İpuçları

Bağlam kavramı, birbiriyle bağlantılı birimlerin oluşturduğu bütünü ifade eder. Bir sistem olan dili oluşturan parçaların birbirinden bağımsız olmaması, bu nedenle dilin bir bütün olarak değerlendirilme zorunluluğu, zaman incelemelerinde de göstergelerin metin içinde bütün

olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Bir metinde yer alan dil birimlerinin birlikteliklerini, aralarındaki ilişkileri ve bunların oluşturduğu bütünü anlatan metin içi bağlam unsuru da zaman belirlemede, zamanın somutlaşmasında etkin rol oynamaktadır. Metin içi bağlam; zaman eklerinin, zaman belirteçlerinin ve diğer zaman göstergelerinin işlevlerinin belirlenmesinde, cümleler arasındaki bağlantıların saptanarak zaman anlamının netleşmesinde, tek başına ele alındığında zaman açısından soyut olan yapıların değerlendirilmesinde, olay zamanı ve konuşma zamanı ilişkilerinin görülmesinde etkin bir role sahiptir.

Örneğin “Başka bir kez Küçükyalı’ya gitmiştik büyükbabamla” (Akbal, 1981: 13) cümlesinde “git-” eyleminin zamanı değerlendirilmek istendiğinde -{mIşI} ekinin bu eylemin uzak bir geçmişte yapıldığını, tamamlanıp bittiğini anlatmaktan öteye gidemediği görülür. “Başka bir kez” belirteciyse eylemin tekrarlandığı bilgisini sunar. Ancak bu cümle, bağlam dikkate alınarak ardından gelen “1939 savaşının ilk günleriydi” (Akbal, 1981: 13) cümlesiyle birlikte ele alındığında eylemin gerçekleşme yılı, 1939 olarak netleşmektedir.

Bazen de zaman, doğrudan tarih verme yöntemiyle sunulur ve bu, diğer cümleler için de kapsayıcı özellik taşır: “Oysa bugün bayram... Güneşli, mavi, aydınlık bir gün. 1 Mayıs 1979” (Akbal, 1981: 61).

Yüklemsiz kesik cümleler metin içi bağlamda diğer cümlelerle birlikte değerlendirildiğinde bu cümleler için de zaman kavramından söz edilebilmektedir:

“Bazı anlar elle dokunacak kadar diriliyor. Bir gün sinemada o ön sıradayken filmde çok onu seyredişim... Cumartesi günlerini ipe çekerek onu görmek isteyişlerim... O arkadaşlarıyla Milli Sinema’nın balkonuna gelirdi, ben de iki buçuk matinesinde orada hazır beklerdim” (Akbal, 2000: 69-70).

Yukarıdaki metinde altı çizili olarak verilen yüklemsiz kesik cümlelerin “bir gün, cumartesi günleri” biçiminde zaman bildiren ifadeler içermelerine rağmen tek başına ele alındıklarında zaman çizgisi üzerinde hangi dilime girecekleri belli değildir. Ancak bunlar, ilişki kurduğu diğer cümlelerle birlikte değerlendirildiklerinde geçmiş zamana ait oldukları anlaşılır. Daha sonra verilen cümlelerin yüklemelerinde kullanılan -{(I)rI} eki, bunların da geçmiş zamana ait olduğunu gösterir. “Bir gün sinemada o ön sıradayken filmde çok onu seyredişim” cümlesi, geçmiş zaman içinde noktasal bir görünüm sergilemekte; süreklilik göstermeyen, bir defalığına gerçekleşmiş bir hareketi işaret etmektedir. “Cumartesi günlerini ipe çekerek onu görmek isteyişlerim” cümlesiye geçmişte aralıklı bir süreklilik göstermekte; her cumartesi gerçekleşen bir eylemi anlatmaktadır. Tabi bunların geçmişin hangi diliminde gerçekleştiği tam olarak belli değildir. Bunun için daha net bilgilere ihtiyaç vardır.

2.6. Metinler Arası İlişkiler⁸

Metinler arası konu edinen çalışmalarda verilen örneklerden hareketle metinler arası ilişkilerin, genel olarak, farklı yazarlara ait eserler arasındaki bağlantılar, esinlenmeler, anıştırmalar vb. olarak yorumlandığı görülmüştür.⁹ Ancak aynı yazarın farklı eserleri arasında da bağlantılar, ortak konular ve söylemler olabileceği, bunların da metinler arası ilişkiler bağlamında değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bilindiği gibi bağlam, bazen bir sözcük bazen bir cümle bazen de metin olabilir. Ancak kimi zaman bir metnin bütününde bile net anlama ulaşılamadığı görülür. İşte bu durumda o metnin bağlantı kurduğu diğer metinlerden yararlanılarak daha geniş bir bağlam sağlanır. “Metinler arası ilişkiler” çerçevesinde ele alınabilecek bu bağlam sayesinde saptanan ortak konular aracılığıyla metinler arasında bağlantı kurulabilir. Dolayısıyla “metinler arası ilişkiler” terimi, “metinler arası bağlam” anlamıyla da değerlendirilebilir.

Bir yazarın farklı eserlerinin karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmesiyle metinler arası ilişkiler, metinler arasındaki ortak konular ve söylemler saptanabilir ve bu saptama, metin içi bağlamda kestirilemeyen zamanı netleştirebilir. Örneğin bir fotoğrafa bakılarak geçmişin anlatıldığı “Başka bir resimde babamla bir masa başındayız, kiraz yiyoruz. Sırtımda golf elbisem var, ayak ayak üstüne atmışım. Artık büyümüş, kravat da takmışım” (Akbal, 1949: 85) cümlelerindeki geçmiş zaman bilgisine, bu fotoğrafın çekildiği günü anlatan “Orhangazi’de Bir Çocuk” adlı bir başka öyküden hareketle ulaşılmaktadır. Burada, söz konusu günün 25 Mayıs 1933 olduğu açıkça verilmiştir:

Yıl 1933. Bir ilkyaz günü. Babamla Orhangazi’ye geliyoruz. Alana bakan bir kahvede, onun Adliye’den dönüşünü bekleyişim. Bir sıcaklık, bir ter... Başımdaya kasket, ayağımda golf pantolon. Bir de resim çektirmiştik. Ayak ayak üstüne atmış, kasketi yana yıkmışım. Bir elim masada, bir elim sandalyenin arkasında. Babamsa, arkasına dayanmış. Masanın üstünde bir çift kiraz. Belli ki babam dönene kadar ben o kirazları iyiyip bitirmişim. (...)

Nerde 25 Mayıs 1933, nerde 13 Mayıs 1983 (Akbal, 1983: 43-44).

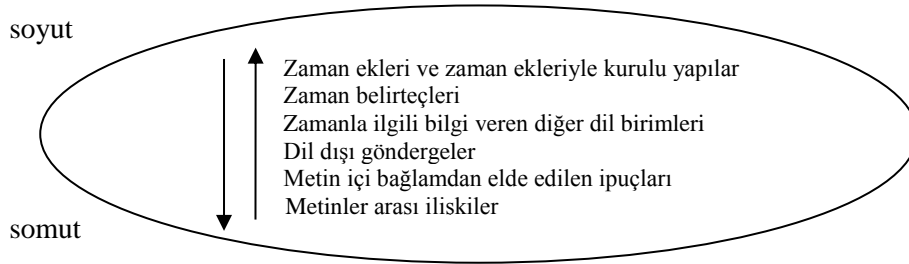
Dolayısıyla metinler arası ilişkilerin, tek bir metinde soyut kalabilen zaman kavramını netleştirebildiği için zaman belirlemede etkin biçimde kullanılması gerektiği düşünülmektedir.

⁸Ayrıntılı bilgi için bk. AYDIN, H. (2016). “Zaman Belirleyici Unsur Olarak Metinlerarası İlişkilerin Kullanımı: Oktay Akbal Öyküleri Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 45, 24-34.

⁹bk. AKTULUM, K. (2014). *Metinlerarası İlişkiler*, Ankara: Kanguru Yayınları; GÖKALP ALPASLAN, G. (2007). *Metinlerarası İlişkiler ve Gilgamiş Destanının Çağdaş Yorumları*, İstanbul: Multilingual Yayınları; COŞKUN ÖGEYİK, M. (2008). *Metinlerarasılık ve Yazın Eğitimi*, Ankara: Anı Yayıncılık; KIRAN, Z.-(EZİLER) KIRAN, A. (2007). *Yazınsal Okuma Süreçleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık vb.

3. Dil Bilgisel Zaman İşaretleyicileri Kapsamında Zaman Anlatımında Soyuttan Somuta Geçiş

Yukarıda sözü edilen unsurların değerlendirilmesiyle zaman anlatımında soyuttan somuta doğru bir gidişin olduğu görülür. Zaman ekleri ve zaman belirteçleriyle bir dereceye kadar somutlaşan zaman kavramı, cümle içinde zaman bildiren diğer birimlerle zenginleşmekte, daha sonra metin içi bağlamda verilen metin içi ve dil dışı göndergelerle nete yakın bir anlama ulaşmakta; kimi zaman da metnin içinde dahi tam olarak belirlenemeyen zaman bilgisi, metinler arasındaki ortaklıklar çerçevesinde netleşebilmektedir. Dolayısıyla zaman kavramı, dil birimleri genişledikçe soyuttan somuta, belirsizden belirliye doğru bir geçiş sergiler:

“İlk defa olarak ‘Aşk’ kelimesini bir bahar akşamı işittik” (ÖEB, Semt, s. 12) cümlesinde “işit-” eylemi üzerine gelen -{DI} eki, geçmiş zaman bildirmektedir. Ancak ek, tek başına ele alındığında alıcı tarafından tam olarak kestirilemeyen belirsiz bir geçmişe gönderme yaptığı için “işit-eyleminin geçmişin hangi diliminde gerçekleştiği kestirilemez. Bunun için cümlede zaman belirteci olarak görev yapan “bir bahar akşamı” ifadesinin de -{DI} ekiyle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Böylece vericinin ilk defa olarak aşk kelimesini işittiği zaman, geçmiş içinde biraz daha sınırlandırılmış olur ve hareketin geçmişte bir bahar akşamında gerçekleştiği anlaşılır. Ancak bu da cümlede zamanı netleştirmeye yetmemekte, başka dil birimlerinin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle belirli bir zaman ifadesine ulaşabilmek için zaman ekinin içinde yer aldığı yapının bağlantı kurduğu diğer sözcükler, cümleler de dikkate alınmalı; gerekirse metin ve hatta metinler arası ilişkiler çerçevesinde inceleme yapılmalıdır. Bu bağlamda cümlenin ardından söylenmiş “Mahalle çocuklarından biri bize aşka tutulduğunu bildirmişti; bakkalın üstündeki evde oturan kızı seviyordu” (Akbal, 1946: 12) ifadesinden hareketle eylemin vericinin çocukluk yıllarında gerçekleşmiş olduğu sezilir. Ancak çocukluk yıllarına dair zaman bilgisi, metin içi bağlamda verilmez. Bunun için başka öykülerden destek alınır: “Otuz’lu yıllardaydık. İlkokul sıraları... Yaşamı daha çok pencereden izlediğim yıllar” (Akbal, 1981: 16), “Daldım, zaman makinesine takılıp gittim 1930lara, ilkokul yıllarım” (Akbal, 1977: 26), “Bu taa 1929 Ağustos’unda başladı bende. İlkokula girdiğim yıl” (Akbal, 1988: 50). Dolayısıyla cümlede zaman kavramı, metinler arası ilişkiler yoluyla ortaya

çıkar: 1930'lu yıllar. Yine de hangi yıl, hangi ay, hangi gün olduğunun bu geniş bağlama rağmen anlaşılamadığı da dikkat çekicidir.

Ad cümleleri için de durum aynıdır. Bir durumun dile getirildiği ad cümlelerinde de zaman, ad soylu yükleme eklenen i- eyleminin üzerine getirilen zaman ekleriyle verilmekte ancak zamanda somutlaşma işi, yukarıdaki biçimde dil birimlerinin genişlemesiyle mümkün olmaktadır.

Sonuç

Gerçek zamanın dil birimleriyle kodlanmasını ifade eden dil bilgisel zaman, sadece ekler ve belirteçlerle işaretlenmeyen karmaşık ve bütünsel bir düzeneğe sahiptir. Ayrıca belli kalıplara sığdırılmayacak, belirgin kurallara bağlanması zor bir sistemdir. Bu bakımdan zamanın net olarak algılanabilmesi için zaman belirleyen tüm unsurların birlikte değerlendirilmesi, incelemenin mutlaka bir bütün içinde yapılması, bağlamın göz önünde bulundurulması ve cümle üstü birimlerin dikkate alınması gerekmektedir.

Türkiye Türkçesinde zaman konusu, dil bilgisinde “eylemde zaman”, “eylemde kip” başlıkları altında ele alınmış ve çoğunlukla bildirme kipleri olarak alınan görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman ekleri ve birleşik çekime konu olan eklerle sınırlı tutulmuştur. Ancak çalışma sonucunda görülmüştür ki sadece zaman eklerinin değerlendirilmesiyle dil bilgisel zaman hakkında yeterli bilgi elde etmek, her zaman mümkün değildir. Zaman, ekler dışında başka pek çok unsuru içine alan geniş bir kavramdır. Yetkin bir zaman incelemesi için değerlendirilmesi gereken zaman belirleyici unsurlar, çalışmada şu şekilde tespit edilmiştir: zaman ekleri ve zaman ekleriyle kurulu yapılar, zaman belirteçleri, zamanla ilgili bilgi veren diğer dil birimleri, dil dışı göndergeler, metin içi bağlamdan elde edilen ipuçları, metinler arası ilişkiler. Yazınsal metinlerde zaman incelemesi yapılırken zaman belirleyen bu unsurların bütüncül bir bakış açısıyla, birbirleriyle kurdukları ilişkiler çerçevesinde değerlendirilmesi ve zaman konusuna cümle üstü birim düzeyinde yaklaşılması gerektiği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- ACARLAR, K. (1969). “Fiil Kiplerindeki Anlam Kaymalarının Nedenleri”. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 213, 250-254.
- ADALI, O. (2004). *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- AKÇATAŞ, A. (2015). “Türkiye Türkçesinde Zaman Belirleme”. *Turkish Studies*, 10/16, 17-72.
- AKSAN, Y. (2003). “Kılınış Ulamına Yaklaşımlar ve Türkçede Kılınış”. *Günümüz Dilbilim Çalışmaları*, İstanbul: Multilingual Yayınları, 68-81.
- AKTULUM, K. (2014). *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Kanguru Yayınları.

- ATABAY, N.; KUTLUK, İ. ve ÖZEL S. (1983). *Sözcük Türleri*. (Yöneten ve yayıma hazırlayan: Prof. Dr. Doğan Aksan). Ankara: TDK Yayınları.
- AYDIN, H. (2016). “Zaman Belirleyici Unsur Olarak Metinlerarası İlişkilerin Kullanımı: Oktay Akbal Öyküleri Örneği”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 45, 24-34.
- AYDIN, H. (2016). *Türkiye Türkçesinde Dilbilgisel Zaman -Oktay Akbal Öyküleri Örneği-*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BANGUOĞLU, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- BİLGEGİL, M. K. (2014). *Türkçe Dilbilgisi*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- COMRIE, B. (1985). *Tense*. New York: Cambridge University Press.
- COŞKUN ÖGEYİK, M. (2008). *Metinlerarasılık ve Yazın Eğitimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- ÇETİNTAŞ YILDIRIM, F. (2011). “Zamansal İçerme İlişkilerini Belirginleştiren Ulaş Eklerinin Belirteç Tümceciklerinde ve Temel Tümcedeki Eylem Kılımları ile Etkileşimleri”. *Dilbilim Araştırmaları*, 2011 / II, 17-30.
- DEMİRGÜNEŞ, S. (2008). “Türkçedeki Zaman Belirteçlerinin Sınıflaması ve Dökümü Üzerine Bir Deneme Çalışması”. *Turkish Studies*, Volume 3/2, 278-293.
- DİLÂÇAR, A. (1974). “Türk Fiilinde “Kılımlı”la “Görünüş” ve Dilbilgisi Kitaplarımız”. *TDAY Belleten 1973-74*, 159-171.
- DİZDAROĞLU, H. (1976). *Tümcebilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- EDİSKUN, H. (2003). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- EKER, S. (2003). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- ERCİLASUN, A. B. (2011). “Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine”. *Türk Gramerinin Sorunları, Bildiriler*, Ankara: TDK Yayınları, 61-66.
- ERGİN, M. (2002). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım / Yayım / Tanıtım.
- ERKMAN AKERSON, F.-KARAKUŞ, M. (1993). “Yazın Yapıtlarında Göstergeler”. *Dilbilim Araştırmaları*, 109-118.
- GÖKALP ALPASLAN, G. (2007). *Metinlerarası İlişkiler ve Gilgamiş Destanının Çağdaş Yorumları*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- GÜNAY, D. (2007). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- GÜNAY, N. (2012). “Çekimli Fiillerin Zaman Bildirimini Belirlemede Etkin Olan Unsurlar”. *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*, (22-24 Aralık 2011 Muğla), C. I, Ankara: Grafiker Yayınları, 295-304.
- HENGİRMEN, M. (1997). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- KIRAN, Z. ve (Eziler) KIRAN A. (2007). *Yazınsal Okuma Süreçleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- KOÇ, N. (1996). *Yeni Dilbilgisi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- KORKMAZ, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları: 827.
- MALKOÇ, M. (2011). “Dil Biliminde Zamanın Tanımı ve İşlevi Nedir”. *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, 6/3, 1075-1081.
- ŞAHİN, H. (2003).” Birleşik Çekimli Fiillerin Zaman ve Anlam Açısından Gösterdiği Çeşitlilikler”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 157-168.

- TOPAKKAYA, A. (2012). “Zaman Kavramı Bağlamında Platon-Aristoteles Karşılaştırması”. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 13, 219-231.
- TURAN, Z. (2013). “Zaman Eki Unsurunun Tayinine Ağızlardan Tanıklar”. *Türk Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 1, 133-144.
- TÜRKYILMAZ, F. (1999). *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- UZUN N. E. (1998). “Türkçede Görünüş / Kip / Zaman Üçlüsü”. *Dil Dergisi*, 68, 5-22.
- ÜSTÜNOVA, K. (2004). “Dilek Kiplerinde Zaman Kavramı”. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 635, 678-686.
- ÜSTÜNOVA, K. (2005). “Türkçede Zaman Kavramı ve İşleniş”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 187-201.

Örneklerin Alındığı Kaynaklar

- AKBAL, O. (1946). *Önce Ekmekler Bozuldu*. İstanbul: F-K Basımevi.
- AKBAL, O. (1949). *Aşksız İnsanlar*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- AKBAL, O. (1953). *Bizans Definesi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- AKBAL, O. (1954). *Bulutun Rengi*. İstanbul: Yenilik Yayınları.
- AKBAL, O. (1958). *Berber Aynası*. İstanbul: Yenilik Yayınları.
- AKBAL, O. (1967). *Yalnızlık Bana Yasak*. İstanbul: Set Kitabevi Yayınları.
- AKBAL, O. (1969). *Tarzan Öldü*. İstanbul: E. Yayınları.
- AKBAL, O. (1973). *İstinye Suları*. İstanbul: Sander Yayınları.
- AKBAL, O. (1977). *İlk yaz Devrimi*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- AKBAL, O. (1979). *Karşı Kıyılar*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- AKBAL, O. (1981). *Hey Vapurlar Trenler*. İstanbul: YAZKO Yayınları.
- AKBAL, O. (1983). *Lunapark*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- AKBAL, O. (1988). *Ey Gece Kapını Üstüme Kapat*. İstanbul: Can Yayınları.
- AKBAL, O. (1998). *Hücrede Karmen*. İstanbul: Papirüs Yayınları.
- AKBAL, O. (2000). *Önce Ekmekler Bozuldu*. İstanbul: Can Yayınları.